

POST-KEMALİST TÜRKİYE'DE SİYASET

ALİ ASLAN*

GİRİŞ

AK Parti iktidarının başlangıç yıllarında sıkça tartışılıp sonra zamanla unutulmuş bir meselenin bugünlerde yeniden ve coşkuyla ele alınmaya başlandığına şahit olmaktayız: Türkiye Cumhuriyeti'nin “resmi” ideolojisi Kemalizm küllerinden doğarak yeniden siyaset sahnesine mi dönüyor?¹ Bu sorunun gündeme gelmesinde FETÖ'nün 15 Temmuz başarısız darbe girişimi ve sonrasında ortaya çıkan siyasi-toplumsal konjonktürün etkisi göz ardı edilemez. Hatırlanacağı üzere dini bir cemaat görüntüsündeki FETÖ'nün ülke siyasetinde oynadığı yıkıcı rol “laikliğin önemini bir kez daha gösterdiği” iddialarını gündeme getirmişti.² Laiklik eksenli siyasetin ana eksenini olarak da Kemalizm gösterilmişti.³ Kemalizm demokratik bir “çoğulculuk” projesi olarak yeniden takdim edilmeye başlanmıştı.⁴

Kemalizm'in yeniden gündeme gelmesinde daha genel sorunlara atıf yapan üç iddia bulunmaktadır: Bunlardan ilki AK Parti iktidarının iç ve dış politikada bazı daralmalarla karşı karşıya kalmasıyla siyasi çizgisinde bir makas değişimine gittiğidir. Buna göre Arap Baharı'nda rüzgarın terse dönmesiyle bölgenin terör ve parçalanmaya teslim olması, Çözüm Süreci'nin sona ermesi,

¹ Öyle ki bu soru bir zamanlar bir arada bulunması tahayyül edilemeyecek figürleri aynı cephede toplamaya başlamış durumdadır. Nilüfer Göle, “Kemalizm, Müslüman Laikliğin En Gelişmiş, Evrenselleşmiş Biçimi”, T24, 16 Şubat 2017; “Yalçın Küçük: AKP Bitmiştir, Kemalizm Kazanmıştır”, Odatv, 6 Mart 2017.

² “Kılıçdaroğlu Yenikapı'da Konuştu: 15 Temmuz Bir Uzlaşma Kapısı Araladı”, CNN Türk, 7 Ağustos 2016.

³ Mehmet Bedri Gültekin, “15 Temmuz'un Laiklik Dersi”, Ulusal Kanal, 16 Ağustos 2016; Atakan Hatipoğlu, “15 Temmuz'un Laiklik Dersi”, *Aydınlık*, 18 Temmuz 2017.

⁴ Şükrü Hanioglu, “Kemalizm ve Demokrasi”, *Sabah*, 5 Şubat 2017.

15 Temmuz sonrasında Batı'yla gerilimin hat safhaya ulaşması ve 2015'te yapılan 7 Haziran ve 1 Kasım genel seçimlerinin yarattığı siyasi kırılmalar AK Parti'nin siyasetini yeniden tanımlamasına neden olmuştur.⁵ Bu yeni konjonktürde AK Parti muhafazakarlık zemininde hareket etmeyi sürdürmekle birlikte iktidarının başlarında yürüttüğü hak ve özgürlükler odaklı siyasetin yerine toplumsal sorumluluklar, düzen ve güvenlik vurgusu daha ağır basan bir siyaseti koymuştur. Oluşum sürecindeki ulusal ve küresel siyasi realiteye bir reaksiyon niteliğindeki bu hamle siyasi mücadelelerin “Kim daha özgürlükçü?” çekişmesi yerine “Kim daha yerli ve milli?” ya da “Devletin bekasını kim daha iyi sağlayabilir?” soruları tarafından belirlenmesine yol açmıştır.⁶ Toplumsal alanda yeni koalisyonları mümkün hale getiren ve “yerli ve milli” olarak adlandırılan bu siyaset Kemalizm'in de temeli olan merkezîyetçi devlet-milliyetçilik odaklı bir söylemi siyasetin yeni zemini haline getirmiştir.⁷ AK Parti ile Kemalizm arasında muhafazakarlık-laiklik ekseninde keskin bir ideolojik ayrışma ve modern demokratik siyasete uyum konusunda açık bir farklılaşma söz konusu olsa da⁸ AK Parti'nin bu hamlesi Kemalizm'i siyasette tekrardan ciddi bir aktör olarak gündeme taşımıştır.⁹ Böylece uzun süredir savunmada kalan Kemalist aktörler çok daha görünür ve etkin hale gelmeye başlamıştır.¹⁰

İkinci bir iddia ise Türkiye'de günümüzde AK Parti'nin başını çektiği muhafazakar dindar çizgideki siyasi aktörlerin ortaya işleyen bir toplum ve devlet modeli koymakta güçlük çektiği sa-

⁵ Bu noktada özellikle ABD ile ilişkilerdeki kırılmaya ve reform-statüko dengesine dikkat çekilmektedir. Bkz. Alper Görmüş, “Ulusalıcılar Boşa Kürek Çekiyor: Tabandaki ‘Erdoğan Nefreti’ Seyreltilemez”, *Serbestiyet*, 16 Ekim 2017.

⁶ Alper Görmüş, “Temel Savaşmanın Ekseni ‘Laiklik’ten ‘Millilik’e Döndü mü?””, *Serbestiyet*, 11 Eylül 2013.

⁷ Yıldırım Oğur, “Üç Tarz-ı Siyaset”, *Karar*, 7 Ekim 2017.

⁸ “Perinçek Yineledi: AKP Bizim Siyasetimize Geldi”, *Yurt*, 14 Ekim 2017.

⁹ “Yapıcıoğlu: Kemalizm Geri Dönüyor”, *Timetürk*, 26 Eylül 2017.

¹⁰ Bu durum neo-Kemalist figürler tarafından coşkuyla karşılanmaktadır. Bkz. Ertuğrul Özkök, “Oyun Kuruculuktan Oyunbozanlığa Geçiş”, *Hürriyet*, 7 Ekim 2017.

vına dayanmaktadır. Buna göre AK Parti'nin önünde siyasi seçenek olarak bir uçta liberal demokrasi diğer uçta ise Afganistan ve İran'da uygulanan dini otoriter model bulunmaktadır. AK Parti dini otoritizme sıcak bakmamakla birlikte bir süredir daha önce yakın durduğu liberal demokrat modeli terk etmiş durumdadır. Bu iki modelin dışında medeniyetçi çizgide bir arayışa girmiş olsa da bu hiçbir şekilde pratiğe dökülemediği gibi kağıt üzerinde dahi ilke ve kurumları net bir şekilde ortaya konabilmiş değildir. Bu sebeplerden ötürü AK Parti bir süre ideolojik olarak yalpalama sürecine girmiş ve sonrasında Kemalizm'le ortak bir noktada, “yerli ve milli” siyaset üzerinden devletçi-milliyetçi bir çizgide bir araya gelmek zorunda kalmıştır.¹¹ Bu yeni realite karşısında AK Parti siyasetini iki hedefe indirgemıştır: iktidarda kalmak ve büyük devlet olmak. Dolayısıyla Kemalizm'i yeniden gündeme getiren sebep AK Parti'nin bir zamanlar sıcak baktığı liberal demokrat modele sırt çevirmesi ve kendine has işleyen bir sistem bulamaması yani yaşadığı siyasi-ideolojik darboğazdır.¹² Bu durumu kapamak için ise AK Parti yerli ve milli siyasette tecessüm eden devletçi-milliyetçi popülizme yelken açmıştır.¹³

Üçüncüsü ise Kemalizm'in “resmi” ideoloji konumunu kaybetmesinde büyük rol oynayan liberal demokratik siyasetin küresel çapta düşüşe geçmiş olmasıdır.¹⁴ Buna göre Batılı merkezlerde son dönemde yükselişe geçen geleneksel etnik ve dini kimliklere yaslanan sağ ve sol popülist hareketler İkinci Dünya Savaşı sonrasında siyasetin merkezini kontrol eden sağ ve sosyal demokrat partiler arasında oluşan liberal demokratik uzlaşmaya meydan okumaya başlamıştır.¹⁵ Merkezi tutan siyasi partilerin yaşadığı demokratik

¹¹ Etyen Mahçupyan, “Yerli ve Milli' Niye Tutmadı?”, *Karar*, 17 Eylül 2017.

¹² Cennet Uslu, “Başarısızlık Tesadüf mü?”, *Serbestiyet*, 9 Eylül 2017.

¹³ Etyen Mahçupyan, “AK Parti Niye Popülist Oldu?”, *Karar*, 5 Eylül 2017.

¹⁴ Ali Aslan, “Liberal Demokrasinin Krizi”, *Star Açık Görüş*, 19 Kasım 2016.

¹⁵ Bkz. Daniel Bell, *The End of Ideology*, (Harvard University Press, Cambridge, M. A.: 2000).

meşruiyet ve temsiliyet kriziyle liberal demokratik hegemonyanın sarsılması Türkiye siyasetini de ciddi biçimde etkilemiştir. Bu etki-lerden bir tanesi 1990'lara damgasını vuran küreselleşme sürecinde Kemalizm'den koparak liberal demokrasiye kayan kesimlerin tekrar yüzünü Kemalizm'e çevirmesine yol açması olmuştur. Bireysel hak, özgürlük ve çoğulculuk taleplerinin yerini laiklik ve seküler hayat tarzını koruma refleksi adı altında daha popülist-kolektivist cemaatsel bir siyasi tutum almış durumdadır.¹⁶ Mayıs-Haziran 2013'te gerçekleşen Gezi Parkı Şiddet Eylemleri'nde bu durum net bir şekilde ortaya çıkmış ve ilerleyen dönemlerde bu eğilim güçlenerek devam etmiştir. Liberal demokrat seküler kesimler demokrat-otoriter saflaşmasının yumuşatıcı etkisinden kurtularak fabrika ayarlarına dönmüştür.¹⁷

Gerçekten de liberal demokrasi son otuz yılda Türkiye'de siyasetin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır. 1980'lerin ortalarından 2010'a kadar olan dönemde Kemalizm'i, 2010-2015 arasında ise muhafazakar dindar AK Parti iktidarını karşısına almıştır. Bu iki kutuplaşma da özgürlük-otoriterlik çelişkisi üzerinden belirlenmiştir. Her ne kadar siyasette dindar-laik ve Kürt sorunu üzerinden etnik ayrışmalar bu dönemde söz konusuysa da özgürlük-otoriterlik ikilemi ülkede siyasetin sınırlarını çizen ana çatışma hattı olmuştur. Bu dönemde siyaseti belirleyen soru "Kim daha özgürlükçü?" üzerinden ortaya çıkmıştır. Ancak 2015'ten sonra Türkiye'de temel ayrışma liberal demokrasiyi devre dışı bırakacak biçimde "Kim daha özgürlükçü?" sorusunun yerine "Kim daha yerli ve millî?" etrafında şekillenmiştir.¹⁸ Siyaset böylece yerlilik ve millîlik temelinde laik milliyetçi ve muhafazakar demokrat popülist hareketler arasında-

¹⁶ Gülse Bırsel, "Gezi Parkı'nın Tercümesi 'Eeeah Yetti Beaa!'", *Hürriyet*, 2 Haziran 2013.

¹⁷ Gürbüz Özaltnlı, "Siyasal Saflaşma Eksenleri Üzerine Düşünceler (1)", *Serbestiyet*, 31 Ocak 2016.

¹⁸ Alper Görmüş, "Temel Saflaşmanın Ekseni Değişiyor: Laiklik Yerine Millîlik (1)", *Serbestiyet*, 17 Ocak 2017.

ki mücadeleler tarafından belirlenme sürecine girmiştir. Yerlilik ve milliliğin rakip tanımları ortaya çıkmaya başlamıştır.¹⁹

Bu yeni kamplaşma özgürlük-otoriterlik çelişkisinin ağır bastığı dönemde otoriter yapısı nedeniyle Kemalizm'den uzaklaşan bazı seküler toplumsal kesimlerin belli ölçüde Kemalizm'e geri dönmesine yol açmıştır. Laiklik hassasiyeti ağır basan bu kesimlerin hatırı sayılır bir kısmı kendilerini tekrardan Kemalist blokta bulmuştur.²⁰ Neticede dine karşı alerjisi olan Kemalizm Türkiye'de muhafazakar siyasetin dışında kalan sol ve liberalizm gibi ideolojilere dönüp dolaşıp geri gelinen bir yuva hizmeti sunmaktadır.²¹

Türkiye'de seküler siyasetin sınırlarını Kemalizm, sol ve liberal demokrat ideolojinin şekillendirdiğini göz önüne alırsak böylesi dönemsel kaymaların yaşanmasında şaşılacak bir durum gözükmemektedir. Ancak yine de Kemalizm'in yeniden canlanması seküler kesim içerisinde herkes tarafından olumlu bir gelişme olarak görülmemektedir.²² Kemalizm'in siyasete geri dönüşünün de sınırlı bir şekilde olacağına vurgu yapılmaktadır. Laikliğin ne denli önemli bir siyasi değer taşıdığına anlaşıldığını ve ülkenin tekrar Kemalist "fabrika ayarları"na dönmesi gerektiğini ileri süren Kemalistlerin karşısında liberal demokrat çizgidekiler devletçi-milliyetçi Kemalizm'in etkisinin sınırlı olacağını vurgulamaktadır. Ülkenin bir süredir içinde bulunduğu post-Kemalist dönem özelliğini muhafaza edeceği yani Kemalizm'in yeniden "resmi" ideoloji konumuna gelmesinin mümkün olmadığı ancak toplumun önemli bir kesiminin siyasi-toplumsal ufkunu belirlemeye devam edeceği de belirtilmektedir.²³ Böylece laik kimliğin belirlediği Kemalist sosyolojinin –her

¹⁹ "Kılıçdaroğlu: Tek Yerli ve Milli Parti CHP'dir", *Hürriyet*, 10 Ekim 2015; "Devlet Bahçeli'den Milli ve Yerli Vekil Açıklaması", *Habertürk*, 22 Eylül 2015; Doğu Perinçek, "Yeni Dönemin Strateji ve Siyasetleri", *Aydınlık*, 12 Eylül 2017.

²⁰ Tanıl Bora, "Kemalizm ve 'Eleştirinin Eleştirisi'", *Birikim*, 5 Temmuz 2017.

²¹ Murat Belge, "İslam, Kemalizm ve Sol", *Birikim*, 16 Mayıs 2016.

²² Görmüş, "Ulusalıcılar Boşa Kürek Çekiyor: Tabandaki 'Erdoğan Nefreti' Seyreltilemez".

²³ Alper Görmüş, "'Yerli ve Millî' Tutmadı, Çünkü...", *Serbestiyet*, 14 Eylül 2017.

ne kadar bünyesinde özgürlükçü *versus* bağımsızlıkçı ayrışması olsa da– AK Parti’nin toplumsal alanda iktidarını genişletme ve derinleştirme konusundaki hamleleri karşısında direnmekte başarılı olduğu ve olmaya da devam edeceğinin altı çizilmektedir. Başka bir ifadeyle Kemalizm ve AK Parti’nin toplumsal tabanlarının çakışmasının neredeyse hiç ihtimal taşımadığına işaret edilmektedir.²⁴ Dolayısıyla bir tarafta muhafazakarların diğer tarafta ise laiklerin yer aldığı mevcut “iki toplumlu” Türkiye manzarası uzunca bir süre daha varlığını sürdürecektir.²⁵

Kemalizm’in geri dönmesi meselesinin ağırlıklı olarak Kemalist hegemonya yanlıları ile liberal demokrat “çoğulculuk” destekçileri arasında tartışıldığı ortadadır. Bu tartışmanın işaret ettiği esas mesele ise toplumun ne şekilde bir bütünlük olarak toplum haline geldiği ya da gelemediği sorusudur.²⁶ Gerçekten de siyaset alanındaki tartışma ve çatışmaların temelinde toplumsal dönüşüm dönemlerinde çok daha açık hale gelen bu varoluşsal soru yer almaktadır. Türkiye siyaseti de Kemalist hegemonyanın organik krize girdiği 1980’lerin ortalarından itibaren böylesine devasa soruların gündemde olduğu bir toplumsal mücadele atmosferi içerisinde bulunmaktadır. Türkiye’de siyasi mücadele tekçilik-çoğulculuk ekseninde mi yoksa daha çok birbirine karşıt iki hegemonik kimlik arasında mı gerçekleşmektedir? Resmi ideoloji olgusu modern devlet ve siyasetin genel işleyişi açısından nasıl bir işleve sahiptir? Devletin bir resmi ideolojiye sahip olması gerekli midir? Daha açık bir ifadeyle toplumsal alandaki çoğulcu yapı aynı şekilde devlete yansıtılabilir mi? Devlet apolitik bir üst hukuki merci gibi mi hareket etmelidir yoksa politik bir kolektif yapının somutlaşmış hali mi olmalıdır?

²⁴ Bu duruma yönelik siyasetin ötesinde patolojik bir vaka olduğu eleştirileri bulunmaktadır. Bkz. Soner Yalçın, “Olumsuzluğa Sevinmek”, *Sözcü*, 12 Ekim 2017.

²⁵ Şükrü Hanioglu, “İki Türkiye’ Nasıl Ayrıştı ve Kutuplaştı”, *Sabah*, 30 Ağustos 2017; Etyen Mahçupyan, “Türkiye Tek Toplum Olabilir mi?”, *Karar*, 25 Ağustos 2017.

²⁶ Ernesto Laclau, *New Reflections on the Revolution of Our Time*, (Verso, Londra: 1990), s. 44.

Bu sorular Türkiye’de siyasetin belirleyici çelişkisinin toplumu bir arada tutma noktasında yaşanan ayrışmada yani kimlik meselesinde temellendiğini işaret etmektedir.²⁷ Burada söz konusu yapılan kimlik olgusu elbette milliyetçilik gibi siyasi pratik bir mesele olmaktan ziyade toplumsal bütünlüğü odağa alan siyasi ontolojik bir kavramdır.²⁸ Daha açık bir ifadeyle kimlik meselesi siyasi-toplumsal olanın inşasını merkeze alan bir politik iktidar mücadelesini ortaya koymaktadır. Kimlik merkezli bu perspektiften hareketle şu kritik sorulara cevap vermek gerekmektedir: Türkiye siyasetinde Kemalizm yeniden resmi ideoloji olabilir mi? Post-Kemalist dönemde Türkiye’de toplum bir kimlik etrafında bir araya gelebilir mi?

KEMALİZM VE HEGEMONYA

Bu sorulara cevap vermeden önce Kemalizm’in Türkiye siyasetinde oynadığı hegemonik rolü hatırlamakta yarar var. Türkiye siyasetinde Kemalizm’in hegemonik bir ideoloji performansı sergileyip sergilemediğine yönelik farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre Kemalizm modern demokratik siyasetin temel ilkesi olan iktidarın boş kalması ilkesine²⁹ riayet etmediği için bir hegemonya sayılamaz. Çünkü bir hegemonyanın varlığından bahsedebilmemiz için iktidarın tüm siyasi aktörlere açık olması, demokratik siyasi mücadele için gerekli şartların yerli yerinde bulunması gerekmektedir. Yani rakip siyasi aktörlerin toplumda en geniş rıza halkasını oluşturabilmeleri için eşit ve özgür bir mücadele içerisinde olmaları gerekmektedir. Oysa Kemalist elit yönetilenlerin rızasını almak ya da başka siyasi aktörlerle bu konuda mücadele etmek yerine zora yani devlet iktidarına başvurmayı seçmiştir. Böylece Kemalist ideoloji sadece devlet kademesinde bir karşılık bulurken toplumun genelinin siyasi düzene dair tahayyülünü şekillendirecek noktaya

²⁷ Şükrü Hanioglu, “Bir Türkiye Nasıl Yaratılabilir?”, *Sabah*, 6 Ağustos 2017.

²⁸ Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, (Verso, Londra: 1985), s. 93-148.

²⁹ Claude Lefort, *Democracy and Political Theory*, (Polity Press, Cambridge: 1988), s. 17.

ulaşamamıştır.³⁰ Bunun tek parti dönemindeki başlıca göstergesi ilk önce Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın (TCF, 1924), daha sonrasında ise Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın (SCF, 1930) toplum tarafından ciddi destek görmüş olmasıdır.

1950'de çok partili hayata geçene kadar demokratik siyasetin işleyişini doğrudan kötürüm eden bu durum 1950'lerden sonra dolaylı bir şekilde gerçekleşmiştir. 1950'lerden 1990'lara uzanan dönemde sırasıyla Demokrat Parti (DP, 1950'ler), Adalet Partisi (AP, 1960'lar), Bülent Ecevit'in "merkezin solu" söylemiyle Cumhuriyet Halk Partisi (CHP, 1970'ler) ve Anavatan Partisi (ANAP, 1980'ler) siyasi programlarında mutlaka Kemalizm'e önemli referanslar vermişlerdir. Ancak Kemalist ideoloji bu partilerin siyasi programlarının özünü teşkil eden başat sabitleyen olamamıştır. Sivil toplumdaki tüm ideoloji ve siyasi görüşlerden ayrı olarak devlette yani aşkın bir noktada konumlanan Kemalizm'in çizdiği siyasetin meşruiyet sınırları gerektiğinde askeri ve sivil darbelerle siyasi aktörler ve topluma hatırlatılmış ve dayatılmıştır. 1960 ve 1980 askeri darbeleri ve 1971 Muhtırası bürokrasinin siyaset dışı müdahalelerinin somutlaştığı noktalar olarak göze çarpmaktadır. 1960 ve 1980 darbe programlarının başat sabitleyeni bariz bir şekilde Kemalizm'dir.³¹

Bu görüşe göre 1990'lara kadar Kemalizm daha çok devlet düzeyinde kalan ancak sivil toplumda etkisi sınırlı bir ideolojyken bu dönemde sivil toplumda geniş bir kitleye ulaşmaya başlamıştır. Türkiye modernleşme serüveninde Batılı, seküler ve ulusal bir devlet inşa etme projesi olarak somutlaşan Kemalizm bu dönemde siyasal İslam'ın yükselişi, Kürt ayrılıkçılığının güçlenmesi ve postmodernliğin başat hale gelmesiyle önemli bir meydan okumayla karşı karşıya kalmıştır. Kemalist ideolojinin üzerine bina edildiği moderni-

³⁰ Mesut Yeğen, "Kemalizm ve Hegemonya?", *Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2009), s. 60.

³¹ Yeğen, "Kemalizm ve Hegemonya?", s. 67.

te, sekülerizm ve milliyetçilik üçlüsü sorgulanır hale gelmiştir. Bu varoluşsal tehdit ya da daha jenerik bir ifadeyle “karşı devrim” sivil toplumda Kemalizm etrafında farklı katmandan toplumsal kesimleri buluşturan bir toparlanmayı ortaya çıkarmıştır.³² Bu dönemde Kemalizm devletin yukarıdan dayattığı bir ideoloji olmaktan ziyade her ne kadar savunma pozisyonunda bulunsun da sivil toplumda alttan yükselen bir hegemonik güç odağı halini almıştır.

Özetle Kemalizm tüm toplumun kendi rızasıyla kabul ettiği ve siyasi tahayyülü oluşturduğu bir platform noktasına ulaşamamıştır. Ya devlet nezdinde kabul gören sınırlı bir siyasi program, ya siyasi aktörlerin belli ölçüde referans vermekle yetindiği bir ideoloji ya da sivil toplumun sadece belli bir kesiminin etrafında toparlandığı politik bir sistem olabilmıştır. Bu sebeple Kemalizm’in Türkiye siyasetinde hegemonik bir ideoloji olduğu ileri sürülemez.

Bu görüşün karşısında Kemalizm’in bir hegemonya yarattığını ileri süren başka bir argüman yer almaktadır. Devlet-sivil toplum ayrışmasına dayanan paradigmadan farklılaşan bu bakış açısı Kemalizm’in tikel içeriğini Türkiye toplumunun genelini temsil etme kabiliyeti ve başarısı üzerinden okumaktadır. Kemalizm’in Türkiye toplumunu metaforik olarak temsil etme noktasındaki başarısı ya da başarısızlığı Kemalist ideolojinin hegemonyasının sınırlarını belirlemektedir. Bu bakışa göre hegemonik siyasi irade kendi tikel değerleriyle toplumun geneline ait gösterenler arasında özdeşlikler kurmaktadır. Sanki tüm toplum kendi tikel gösterenlerinin ortaya koyduğu bütünlükten ibaretmiş algısı yaratmaktadır. Bu algının varlığı ve sürekliliği toplumun tümünün taleplerinin oluşumunda bir yüzey halini almasına ve bu talepleri karşılayabilmesine bağlıdır. Burada esas olan toplumdaki çoğul taleplerin tek bir adreste odaklanmasıdır.

Cumhuriyet’in ilanından çok partili hayatın başladığı 1950’li yıllara kadar Kemalizm Türkiye siyasetinde böylesine bir mit ya-

³² Tanıl Bora, *Cereyanlar*, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2017), s. 176-179.

ratmış ve bu şekilde bir düzen ortaya koyabilmiştir. Osmanlı siyasi sisteminin çöküşünün yol açtığı siyasal boşlukta ulus devlet esasına dayanan türdeş ve bölünmemiş bir toplum miti oluşturmayı başarmıştır. Kemalist ideolojinin ortaya koyduğu bu tahayyül Türk toplumunun teklifi ve eşsizliği, İslam'ın önerilen düzene uygun rasyonel özü ve Cumhuriyet'in Türk halkının doğasına uygunluğu gibi bir içerikten müteşekkildir.³³ Milletin egemenliğinin merkezde olduğu ve modern, rasyonel, laik ve Türk niteliklere sahip özdeş bir bütünlük ortaya konduğu düşüncesi hakimdir. Böylece Kemalist elit bu mitle başka formların ortaya çıkmasını engelleyebilmiş ve kendi siyasi programını toplumun tümünü temsil ediyor algısına dönüştürebilmiştir.

Ancak bu süreç 1940'ların sonunda laik milliyetçi Kemalist mitin toplumsal çoğulluğu kuşatamamasının anlaşılmasıyla bir kesintiye uğramıştır. Böylece Kemalizm'in evrensel olmadığı yani ortaya koyduğu laik milliyetçi temsilin toplumsal bütünlüğü yansıtmadığı ifşa olmuştur. Kemalist mitin karşısına toplumsal alanda Kemalizm'in kuşatamadığı talepleri temsil eden “demokratik” mit yerleşmiştir. 1950'lere damgasını vuran DP tecrübesi bu durumu ortaya koymuştur. DP dini ve taşraya ait kültürel değerleri kapsayan alternatif bir halkçılık teklif etmiştir.³⁴ DP'nin ürettiği bu yeni “halk” Kemalizm'in laik milliyetçi halkının sınırlarını görünür hale getirmiştir. Dolayısıyla toplumsal alan Kemalist mit ile bariz bir şekilde bunun dışarısında kalan ve demokratik mite tabi kesimden oluşan “iki toplumlu” bir yapıya sahip hale gelmiştir.

Devlet iktidarını halen elinde tutan ve meşru şiddet kullanma tekeline sahip Kemalist elitin demokratik mitin meydan okumasına cevabı 1960 askeri darbesiyle bu mitin taşıyıcısı olan siyasi aktörü ezmek ve demokrasiyi kendi hegemonik projesi içerisine

³³ Nur Betül Çelik, “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem”, *Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2009), s. 89.

³⁴ Cem Eroğul, *Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi*, (Yordam Kitap, İstanbul: 2014).

yedirmek şeklinde gerçekleşmiştir. 1960-1980 arasında Kemalizm demokrasi gösterenini hegemonize etmeye girişmiş ancak bunu 1930'lardaki kurucu özünü kaybetmeden ve "ilerici" çizgisini vurgular şekilde yapmıştır. 1961 Anayasası Kemalist modernleşme ile demokrasi arasındaki özdeşliği vurgulayan bir belge olmuştur.³⁵ Böylece siyasetin sağ ve sol yelpazesinden ideoloji ve aktörler demokratik ve modernleşmeci Kemalizm'i temel referans noktaları haline getirmişlerdir. Hegemonik bir ideoloji olarak Kemalizm farklı özne pozisyonlarının oluşumunu ve kendilerini "laik modern Türk" şeklinde ifade edebilen merkezi özne pozisyonuna eklemleyebilmelerini mümkün kılmıştır.³⁶ Bu gelişme Kemalizm'in mit halinden imgesel duruma yükselmesi anlamını taşımıştır. Kemalist hegemonyayı derinleştiren bu gelişme toplumsal alanda tüm siyasi aktörlerin üzerinde hareket ettiği ideolojik yüzey haline gelmesiyle sonuçlanmıştır.

Ancak Kemalizm'in sağ ve sol siyaset tarafından farklı şekillerde tanımlanması ise kendine has özünü kaybederek ve diğer kimliklerle arasındaki sınırı belirsizleştirerek onu bir "boş gösteren"e dönüştürmüştür. Bu durum siyasi düzenin özü konumundaki Kemalist ideolojinin saflığını yitirmesine ve sağ-sol kutuplaşması ekseninde toplumsal parçalanmanın ivme kazanmasına yol açmıştır.³⁷ Böylece Kemalizm toplumsal alandaki çoğulluğu denetlenebilir bir evrensel bütünde birleştirme noktasında başarısız kalmıştır.³⁸ Kemalizm'in hegemonik kapsamının dışına taşan söylem alanını kontrol etmedeki başarısızlığı şiddet olaylarının artışı ve toplumsal alanda kontrolün kaybedilmesi sonucunu doğurmuştur. Artan belirsizlik ve anarşi hali de 1980 askeri darbesinin temel gerekçesi olmuştur.

³⁵ Çelik, "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem", s. 89.

³⁶ Çelik, "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem", s. 90.

³⁷ Ali Aslan, "The Impossibility of Society: Beyond the Center-Periphery Relations in Turkey", *İnsan ve Toplum*, Cilt: 3, Sayı: 5, (2013), s. 37-54.

³⁸ Çelik, "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem", s. 90.

1980'lerde Kemalist elit laik milliyetçi özünden taviz vermeden farklı toplumsal kesimleri mümkün olan en geniş halk tanımında bir araya getirme uğraşına girmiştir. Buna yönelik olarak 1960'ta fazlaca hesaba katılmayan, toplumsal çevrede çoğunluğu oluşturan muhafazakar dindar kesimler yeni "halk"ın içerisine dahil edilmeye çalışılmıştır. Öte yandan Kemalizm ile demokrasi arasında 1960'larda kurulan özdeşlik toplumsal çoğulluğun kontrol edilememesinin anlaşılması üzerine geri plana itilmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren Kemalizm toplumun bütünü nü metaforik bir şekilde temsil etmekten giderek uzaklaşmıştır. Toplumsal taleplerin yöneldiği bir ideoloji niteliğini taşıma ve toplumsal alanda anlamlandırılmayı bekleyen boş gösterenleri özümleme ve anlamlarını sabitleme konusunda hegemonik bir güç olma performansını sergileyemez hale gelmiştir. Hegemonik bir ideoloji olmaktan uzaklaşan Kemalizm siyasal İslam ve etnik milliyetçi kimliklere karşı özdeşlik formları sunan ve ancak ordunun siyasete müdahaleleriyle etkinlik kurabilen karşı hegemonik bir güce evrilmiştir.³⁹

Özetleyecek olursak Kemalizm ve hegemonya tartışmasının gösterdiği gibi Kemalizm sivil toplum alanında tüm kesimlerin toplumsal düzen tahayyülünü belirleyen bir ideoloji olmak konusunda sıkıntı yaşamıştır. Ancak devlet iktidarı düzeyinde tek meşru ideolojiyi teşkil etmek ve ülkede meşru şiddet tekelini elinde tutmakta uzunca bir süre başarılı olmuştur. 1950'de çok partili hayata geçilip siyaset üzerindeki baskının kalkması ve CHP dışındaki partilerin iktidara gelmesi sonucunda Kemalizm bir yandan devlet üzerindeki kontrolü sağlamakta zorlanmaya başlamış diğer yandan ise muhalefetin dayanak noktasını oluşturan liberal demokratik söylemi karşısında bulmuştur. Bir söylem ve mit olarak demokrasi farklı birçok toplumsal talebin şekillendirildiği bir düğüm nok-

³⁹ Nur Betül Çelik, "Kemalist Hegemonya Üzerine", *Birikim*, Sayı: 105-106, (1998).

tası işlevi görmüştür. Ve temelde Kemalizm'i sınırlandıran ancak kendisi bir hegemonya sunamayan karşı hegemonik bir muhalefet söylemi olmuştur.⁴⁰ Dolayısıyla devletin kontrolünü de sıkı sıkıya tutan Kemalizm demokratik miti kendine katma ve hegemonize etmede çok zorlanmamıştır. Böylece 1960-1980 arası dönemde sivil toplum alanına yayılma ve özne pozisyonları oluşturma noktasında belli ölçüde bir etkinlik kurmuştur. Bu döneme damgasını vuran sağ-sol antagonizması Kemalizm'e atıfla belirlenmiştir. Toplumsal çevrede etkisi kısıtlı olsa da devlet-toplum etkileşiminin anahtarını teşkil eden siyaset kurumu ve merkezdeki kamusal alan üzerinde hegemonik bir pozisyon kazandığı söylenebilir.

1980 sonrasında ise Kemalist ideolojinin hegemonik pozisyonu hem karşı hegemonik demokratik söylemin yeniden dirilmesi hem de muhafazakar dindar toplumsal çevreyi politik bir özneye dönüştürmek ve böylece yeni bir hegemonya kurmak isteyen muhalif toplumsal hareketlerin meydan okumalarına cevap verememesi yüzünden peyderpey gerilemiştir. 1990'lar bir yandan Kemalist restorasyon çabalarına diğer yandan da Kemalist aktörlerin sivil toplum alanına kayması ve burada örgütlenmesine şahitlik etmiştir.⁴¹ Neticede Kemalizm devlet ve siyaset üzerindeki kontrolünü peyderpey kaybetme sürecine girerek sivil toplum alanına taşınmış ve ülkede post-Kemalist bir düzen başlamıştır.

POST-KEMALİST TÜRKİYE

Post-Kemalizm Kemalist hegemonya sonrası Türkiye siyasetinin ulaştığı toplumsal ve ideolojik şartları ifade etmektedir. Ancak bu şartların ne olduğu ve Türkiye siyasetinin hangi yöne doğru yol aldığı ya da alması gerektiği konularında önemli düşünsel-ideolojik

⁴⁰ Şükrü Hanioglu, "Bir Muhalefet Söylemi Olarak Demokrasi", *Sabah*, 30 Nisan 2017.

⁴¹ Necmi Erdoğan, "Neo-Kemalizm, Organik Bunalım ve Hegemonya", *Türkiye'de Modern Siyasi Düşünce: Kemalizm*, (İletişim Yayınları, İstanbul: 2009), s. 585.

farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Bu haliyle post-Kemalizm’in Kemalist hegemonya sonrası Türkiye siyasetine dair rakip anlatıları niteleyen bir paradigma olduğu tespiti de yapılabilir.

Liberal demokrat söyleme göre post-Kemalizm genel hatlarıyla toplumda otoritenin yerini özgürlüğün ve çatışmanın yerini uzlaşının aldığı siyaset sonrası bir durum olarak algılanmaktadır. Ayrıntılandırılacak olursak post-Kemalizm “merkeziyetçilik, devletçilik, otoriter laiklik ve resmi Türk milliyetçiliği”nin belirlediği bir siyasi düzenin sona ermesi anlamını taşımaktadır.⁴² Türkiye’nin cemaatlara dayalı bir toplumsal yapıdan birey odaklı düzene geçtiği, siyasetin “normalleştiği”, çoğulculuk ve göreceliliğin hakim olduğu ve müzakere ekseninde toplumsal sorunların çözüldüğü bir siyasi sisteme doğru gidişi ifade etmektedir.⁴³ Siyaseti belirleyen aktörlerin de bu anlayışa göre kendilerini yeniden şekillendirdikleri bir süreci betimlemektedir.⁴⁴ Tam anlamıyla post-Kemalizm bir özgürleşim sürecidir.⁴⁵

Bu görüşe göre post-Kemalist döneme geçiş iki şekilde sekteye uğrayabilir: Bunlardan ilki Kemalizm’in yerini başka bir kimlik ekseninde kurulacak merkeziyetçilik ve devletçiliğin almasıdır. Bu, post-Kemalist bir düzenin hayata geçirilememesini ve bir geriye gidişi temsil etmektedir. Böylesi bir durumda Kemalizm’in sonlanmayacağı, her ne kadar ideolojik açıdan zıttı olsa da başka bir formda –mesela muhafazakar kimlik ve sembollerle donatılarak– devam edeceği ileri sürülmektedir.⁴⁶ Bu da Kemalist “birinci Cumhuriyet”ten post-Kemalist “ikinci Cumhuriyet”e geçişi sağlamayacaktır.⁴⁷

⁴² Etyen Mahçupyan, “Niye CHP ile Olmalı?”, *Akşam*, 2 Temmuz 2015.

⁴³ Mehmet Ocaktan, “Cemaat Toplumunda Demokrasi Bu Kadar Oluyor”, *Karar*, 29 Mayıs 2016.

⁴⁴ Taha Akyol, “CHP’de Post Kemalizm Dönemi”, *Milliyet*, 17 Mart 2009.

⁴⁵ Mustafa Akyol, “Introducing Post-Kemalist Turkey”, *Al-Monitor*, 4 Nisan 2013.

⁴⁶ Şükrü Hanioglu, “Post-Kemalist Toplum ve Yeni Kemalizm”, *Sabab*, 15 Mart 2015.

⁴⁷ “Mehmet Altan’dan Dindar Kemalist İstemiyoruz İsyanı”, *Taraf*, 7 Nisan 2012.

İkincisi ise Kemalizm dışında yeni bir hegemonya girişiminin günümüz ülke şartlarında başarıya ulaşmasının sınırlı olması ve böyle bir girişimin ülkede kutuplaşmayı körükleyerek demokratik bir düzenin ortaya çıkışını engellemesidir.⁴⁸ Bu durumun varacağı nokta ise ülkenin “yönetilememe” problemiyle karşı karşıya kalmasıdır.⁴⁹ Daha da ötesinde böylesi bir hamlenin toplumsal ayrışmaları daha da netleştirip keskinleştirerek ülkede bir çatışma ortamı yaratabileceğidir.⁵⁰

Dolayısıyla ülkede gerçek manada siyasi dönüşümün anahtarı bir kimlik değişimi ya da yeni bir hegemonyanın kurulmasında değil bir zihniyet tahavvülünde düğümlenmektedir. Sözü edilen dönüşüm logokrasinin yerini demokrasiye ya da başka bir ifadeyle ataerkil zihniyetin yerini demokratik mantaliteye bırakmasıdır. Özü itibarıyla post-Kemalizm demokrasi kavramına göre siyasetin ve toplumsal ilişkilerin tanzim edilmesidir.⁵¹

Ancak geldiğimiz noktada liberal demokrat çizgideki post-Kemalist paradigmanın bir çıkmaza girdiği ve ciddi bir krizle karşı karşıya olduğunu görmekteyiz. Bu kriz liberal demokrat post-Kemalist paradigmanın sözcülüğünü yapan kesimlerde büyük bir hayal kırıklığı ve kızgınlık oluşturmuş durumdadır.⁵² Paradigmanın işlememesinin sorumluluğu büyük oranda post-Kemalist siyasetin taşıyıcısı olarak görülen AK Parti'ye yıkılmaktadır.⁵³ Burada ön pla-

⁴⁸ “Laiklik ve Liyakatten Uzaklaşılması da Devletin Kırılma Nöbetine Neden Oluyor”, *Hürriyet*, 28 Nisan 2017.

⁴⁹ Şükri Hanioglu, “Neden Kutuplaşıyoruz?”, *Sabah*, 22 Şubat 2017.

⁵⁰ Burak Kadercan, “Turkish Winter is Coming”, *War on the Rocks*, 23 Eylül 2015; Cengiz Kapmaz, “Kutuplaşma Fay Hatlarını Harekete Geçirir mi?”, *Serbestiyet*, 16 Ağustos 2017.

⁵¹ Etyen Mahçupyan, “Demokratik Zihniyeti Ararken”, *Karar*, 27 Ağustos 2017.

⁵² Etyen Mahçupyan, “AK Partici'lik Tuzğa Dönüşebilir”, *Karar*, 23 Mart 2017; Ali Bayramoğlu, “Bu Topraklarda Demokrasi Bir Hayal mi?”, *Karar*, 11 Ağustos 2017.

⁵³ Ali Bayramoğlu, “AK Parti Evrensel Değerlerden Tümüyle Kopmanın Yanında, Onları Doğrudan Karşısına Alıyor”, *MedyascopeTV*, 19 Ağustos 2017, [http://medyascope.tv/2017/08/19/ali-bayramoglu-ak-parti-evrensel-degerlerden-tumuyle-kopmanin-yanında-onlari-dogrudan-karsısına-alıyor](http://medyascope.tv/2017/08/19/ali-bayramoglu-ak-parti-evrensel-degerlerden-tumuyle-kopmanin-yaninda-onlari-dogrudan-karsısına-alıyor), (Erişim tarihi: 14 Kasım 2017).

na çıkarılan tema AK Parti'nin son dönemde revaçta olan ve küresel bir yönelim haline gelen popülizme kaymasıdır. Buna göre AK Parti "çoğunlukçu", "irrasyonel" ve "kişisel iktidar" ya da "lider kültü" nitelikleriyle (liberal) demokrasinin karşısında konumlanan ve otoriterliği besleyen popülist bir çizgiye yönelmektedir.⁵⁴ Kavrama daha sempatik yaklaşanlar ise AK Parti'nin ortaya koyduğu popülizmin "kültürel düşman" üreten kutuplaştırıcı ve şiddet yanlısı bir yapıda olduğu yorumunu yapmaktadır.⁵⁵

Post-Kemalist paradigma içerisinde hareket etmekle birlikte liberal demokrat çizginin karşısında konumlanan sol görüşe baktığımızda ise devletçi-milliyetçi Kemalist hegemonyanın 1980 Darbesi sonrasında yerini neoliberal hegemonyaya bıraktığı, AK Parti'nin de bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiği tezinin işlendiğini görürüz. Bu görüşe göre AK Parti dönemi Türkiye siyasetinde demokratikleşme açısından bir kırılma noktası olmaktan ziyade 1980'lerde inşa edilen baskıcı ve otoriter neoliberal hegemonya ile devamlılık ilişkisi içerisinde değerlendirilmelidir. Post-Kemalizm açısından AK Parti'nin getirdiği tek değişiklik Kemalist hegemonyanın devletçi-milliyetçi yönetim tarzını piyasacı ve İslamcı bir idare biçimiyle değiştirmek olmuştur.⁵⁶ AK Parti iktidarının özünü kaba şiddet ve farklı alanlarda dışlayıcılık içeren neoliberal politikalara İslamcı siyaset yoluyla Türkiye'de yerleşiklik kazandırılması oluşturmaktadır.⁵⁷

Öte yandan sisteme muhalif ve devrimci bir potansiyele sahip toplumsal çevredeki dindar-muhafazakar muhalefet AK Parti döneminde rızaları alınıp pasifize edilerek neoliberal hegemonyaya eklenmiştir. Küresel neoliberal düzen AK Parti eliyle bir özgür-

⁵⁴ Etyen Mahçupyan, "AK Parti Popülizme Muhtaç mı?" *Karar*, 7 Eylül 2017; Ali Bayramoğlu, "AK Parti Popülizmin Neresinde?", *Karar*, 8 Eylül 2017.

⁵⁵ "Yüksel Taşkın: AK Parti Düşmansız Yapamayan Bir Kültürel Popülizm İnşa Etti", *Diken*, 7 Kasım 2015.

⁵⁶ İlhan Uzgel ve Bülent Duru, *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, (Phoenix, Ankara: 2009).

⁵⁷ Simten Coşar ve Gamze Yücesan Özdemir, *İktidarın Şiddeti: AKP'li Yıllar, Neoliberalizm ve İslamcı Politikalar*, (Metis Yayınları, İstanbul: 2014).

lük ve demokrasi odağını ortadan kaldırmıştır.⁵⁸ AK Parti iktidarının hegemonyası neoliberal yönetim tarzının otoriter ve popülist bir siyasetle birleştirilmesiyle şekillenmiştir.⁵⁹ 1980'lerde Kemalist devletin yaşadığı hegemonik kriz AK Parti'nin sermaye ile diğer alt sınıfların çıkarlarını bir araya getirmek, alt sınıfların rızasını farklı şekillerde kazanmak ve sınıfsal özellik göstermeyen sorunları kendi hegemonik projesine eklemekte gösterdiği başarıyla aşılmıştır. Sonuçta AK Parti neoliberal, muhafazakar ve otoriter popülist bir hegemonik projeyi tüm Türkiye'ye kabul ettirmiştir.⁶⁰

Ancak bu görüşe göre AK Parti'nin hegemonyasında Mayıs-Haziran 2013'te gerçekleşen Gezi Parkı Şiddet Eylemleri'yle ciddi bir kırılma yaşanmıştır. AK Parti'nin klasik sağ popülist söylemi Gezi'de farklı toplumsal talepleri içermek konusunda başarısız olmuş ve bu talepleri devlet şiddetine başvurarak marjinalize etme yoluna gitmek zorunda kalmıştır. Neoliberal küresel kapitalist merkezle aranının açılması, Türkiye içinde büyük sermaye ile yaşanan ayrışma ve FETÖ'yle girilen kapışma sonucunda AK Parti'nin "mutlak" hegemonyası "sınırlı" hegemonyaya gerileme sürecine girmiştir. Böylece AK Parti kendi dışındaki toplumsal kesimler üzerinde hegemonyasını genişletmek yerine salt kendi muhafazakar dindar mahallesini konsolide etmeye yönelik dışlayıcı ve kutuplaştırıcı bir siyaseti devreye sokmuştur.⁶¹ AK Parti'nin sınırlı hegemonyasında siyasal alan dindar-laik ayrışmasında tecessüm eden bir kültürel kutuplaşma tarafından belirlenmeye başlanmıştır.⁶²

⁵⁸ Cihan Tuğal, *Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*, (Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 2010).

⁵⁹ İsmet Akça, Ahmet Bekmen ve Barış Alp Özden, *Turkey Reframed: Constituting Neoliberal Hegemony*, (Pluto Press, Londra ve New York: 2014).

⁶⁰ İsmet Akça, "Hegemonic Projects in Post-1980 Turkey and the Changing Forms of Authoritarianism", *Turkey Reframed: Constituting Neoliberal Hegemony*, ed. İsmet Akça, Ahmet Bekmen ve Barış Alp Özden, (Pluto Press, Londra ve New York: 2014), s. 13-46.

⁶¹ Murat Belge, "Millet' Kavramı", T24, 4 Temmuz 2017.

⁶² İsmet Akça, "AKP ve Çatırdayan Hegemonya", Başlangıç, 18 Kasım 2013, <http://baslangicdergi.org/akp-ve-catirdayan-hegemonya-ismet-akca>, (Erişim tarihi: 17 Kasım 2017).

15 Temmuz sonrasında ise AK Parti'nin siyasal alanın tamamının kontrolünü yeniden ele geçirmek için MHP ile milliyetçi blok inşasına giriştiği, toplumdaki muhalif kesimleri OHAL ve şiddet yoluyla sindirmeye çalıştığı ve kitlelere yönelik Batı karşıtı ve milliyetçi bir mobilizasyon politikası yürüttüğü iddia edilmektedir.⁶³ 16 Nisan referandum sonuçları ise AK Parti'nin bu yeni hegemonik hamlesine yönelik karşı hegemonik demokrasi bloğunun bir başarısı olarak sunulmaktadır.⁶⁴ Karşı hegemonya kurma noktasında ise dikkat çekici olan laiklik ile yoksulluğun özdeşleştirilmesi yani çıkarları birbirleriyle örtüşmez gözükken üst ve alt sınıfların tek bir hegemonik projenin parçası haline getirilmesidir. Böylece milliyetçi cephe karşısında laiklik hassasiyeti yüksek üst ve orta sınıflar ile yoksul alt sınıfların bir araya getirilmesi öngörülmektedir.⁶⁵ Yine bu noktada bu görüşteki yazarçizerlerin telkinleriyle son dönemde CHP'nin “adalet” teması etrafında Kemalistlerden Kürt milliyetçilerine, Alevilerden sosyalistlere, kadın hareketi ve çevrecilere kadar uzanan geniş bir yelpazede karşı hegemonik bir blok oluşturma siyasetine soyunmasını da ayrıca not etmek gerekir.⁶⁶

POST-KEMALİST İDEOLOJİLERİN AÇMAZLARI

Post-Kemalist paradigmanın bu iki rakip görüşünün kendilerine has açmazları bulunmaktadır. Liberal demokrat çizginin içinde bulunduğu sorunlara baktığımızda şu soruları gündeme taşımamız gerekir: Siyaset sonrası bir toplumsal düzen arayışı ne ölçüde

⁶³ Foti Benlisoy, “Milliyetçi Cephe'nin Tutmayan Dikisleri ve Referandumun Olası Sonucu”, Başlangıç, 14 Nisan 2017, <http://baslangicdergi.org/milliyetci-cephenin-tutmayan-dikisleri-ve-referandumun-olasi-sonucu>, (Erişim tarihi: 20 Kasım 2017); Ahmet İnsel, “Yerli ve Milli Kindarlık, Faşizm”, *Cumhuriyet*, 16 Eylül 2017.

⁶⁴ Rıza Türmen, “Hayır, En Büyük Umud”, *Cumhuriyet*, 21 Nisan 2017.

⁶⁵ Fatih Yaşlı, “Kemalistlerin Soldan Başka Çıkışı Yok”, İleri Haber, 1 Ağustos 2016; Fatih Yaşlı, “Laiklik En Çok Yoksula Lazım”, *Birgün*, 31 Mayıs 2017; Güven Gürkan Öztan, “Yüzünüzü ‘Merkez’e Değil Sola Çevirin”, *Birgün*, 4 Eylül 2017.

⁶⁶ Mehmet Süreyya, “Adalet Yürüyüşü ve Politika”, Sendika, 4 Ağustos 2017, <http://sendika62.org/2017/08/adalet-yuruyusu-ve-politika-mehmet-sureyya-438255>, (Erişim tarihi: 20 Kasım 2017).

gerçekçidir? Başka bir ifadeyle yaşanan siyasi gerçeklik ile siyaset sonrası toplum ideali bir noktada örtüşebilir mi? Siyaset ötesi bir toplum anlayışı ideal olarak toplumsal farklılıkların müzakere (iletişimsel rasyonalite) yoluyla ya da kişisel çıkarların rekabetçi süreçler (araşsal rasyonalite) sonucunda uyuşması ya da birlikteliğiyle evrensel bir uzlaşının ortaya çıkacağı tahayyülüne sahiptir. Birbirlerini sadece rakip olarak gören, atomize ve rasyonel bireylerden oluşan bu toplumda herkes topluma dahil durumdadır ve dışlamayla son bulan çatışmaya yer yoktur. Dolayısıyla iktidar mücadelesi olarak siyaset rasyonelleşmiş bu toplumsal düzende gayrimeşru ve arkaik bir aktivite şeklinde görülmektedir.⁶⁷

Elbette böylesi bir toplum idealine sahip olmakta bir problem bulunmamaktadır. Burada sorun olarak zikredilecek nokta bu toplum idealini yaşanan siyasi-toplumsal gerçeklikle karıştırmaktır. Başka bir ifadeyle “olan” ile “olması gereken” arasında sağlıklı bir ilişki kurulmasıdır.⁶⁸ Hiçbir zaman mutlak şekilde gerçekleşmesi mümkün olmayan bir toplumsal fantezi üzerinden siyaseti analiz etmek ve değerlendirmek toplumsal düzenin daha yaşanabilir bir hal alması ve siyaset kurumunun güçlenmesine bir katkı sunmamaktadır. Bu siyaset karşıtı ve ahlakçı bakış açısının en fazla ve yaygın olarak siyaset dışı –Türkiye bağlamında FETÖ ve TÜSİAD gibi– ya da siyaseten zayıf aktörler tarafından sahiplenilmesinin mantığı buradadır. Ayrıca çatışmanın siyasetten kovulması başka alanlara –mesela ekonomi ve ahlak gibi– sıçramasıyla sonuçlanacaktır.⁶⁹ Türkiye’de özellikle 1960-1980 arası dönemde siyasetin işlevsizleşmesinin çatışmanın siyaset alanının dışına taşarak sivil alana yayılması ve kan dökülmesine yol açması buna çok iyi bir örnektir.

⁶⁷ Siyaset kurumunu özgür bırakan Cumhurbaşkanlığı sistemine gösterilen mukavemette bu tavır açıkça gözlemlenebilir. Bkz. “Prof. Özbudun: Erdoğan’ın Başkanlık Sistemi, Yarışmacı Otoriter Sistemi, Getirir”, Diken, 2 Haziran 2015.

⁶⁸ Cennet Uslu, “İç Düşman ve İki Toplum”, Serbestiyet, 14 Ekim 2017.

⁶⁹ Chantal Mouffe, *On the Political*, (Routledge, Londra ve New York: 2005).

Modern demokratik siyasetin temelinde çatışma unsuru yer almaktadır. Modern demokratik toplum sekülerleşme süreciyle birlikte metafizik sabitelerinden kopmuş ve dolayısıyla toplumun artık kendi kendini temsil edemediği ancak buna ihtiyacın hala sürdüğü ve bireylerin amansız bir sabite arayışı içerisinde olduğu bir toplum yapısına sahiptir.⁷⁰ Aynı sabitesizlik durumu ve sabite arayışı modern bireyler için de geçerlidir. Toplumu birey için bu denli hayati kılan söz konusu arayışta toplumun bir platform işlevi görmesidir. Toplumun anlamlı bir bütünlüğe kavuşturulması ve bu bütünlükle bireyler arasındaki varoluşsal bağ –yani “kimliklenme” süreci– siyaseti ortadan kaldırılması mümkün olmayan bir olgu haline getirmektedir.⁷¹ Çünkü her bütünlük ya da kimlik arayışı bir sınır çizme, içerisi ile dışarıyı arasında bir ayırım yapma dolayısıyla kaçınılmaz olarak bir dışlama pratiğini barındırmak zorundadır. Toplumsal bütünlüğün bir defada ve bozulmayacak şekilde sağlanması da mümkün değildir. Bunun sebebi olumsal bir yapıya sahip modern demokratik toplumda çatışma unsurunun pratik-siyasi düzleme has bir meseleden ziyade toplumun kuruluşuna dair ontolojik bir durum olmasıdır.⁷² Çatışmanın motoru ise bireysellik karşısında kolektif aidiyetlerin, rasyonalite karşısında ise duyguların ve konuşma karşısında kararın varlığını sürdürmesi ve ağır basmasıdır.⁷³

Türkiye siyasetine baktığımızda –ki bu tüm modern toplumlar için geçerlidir– siyaset sonrası toplumsal yapının tüm uğraşlara rağmen bir türlü ortaya çıkmaması siyaset alanındaki aktörlerin zihniyet sorunları ya da eylemlerinden değil ortadan kaldırılması mümkün olmayan bu varoluşsal sebeplerden ötürüdür. Siyasi

⁷⁰ Bernard Flynn, *The Philosophy of Claude Lefort*, (Northwestern University Press, Illinois: 2005).

⁷¹ Yannis Stavrakakis, *Lacan and the Political*, (Routledge, New York ve Londra: 1999).

⁷² Oliver Marchart, *Post-Foundational Political Thought*, (Edinburgh University Press, Edinburgh: 2007).

⁷³ Carl Schmitt, *The Concept of the Political*, (The University of Chicago Press, Chicago: 1996).

mücadeleler “bir şey” üzerine değil toplumda sürekli yer alan ve ortadan kaldırılması mümkün olmayan iki duygunun –tahakküm etmek ve edilmemek– karşılaşması tarafından belirlenmektedir.⁷⁴ Liberal demokrat çizgideki post-Kemalist paradigmanın peşinden koştuğu Türkiye’nin siyasal bir toplumdan siyaset sonrası bir yapıya kavuşturulması hedefi ütöpiktir. Siyasi ayrışma ve çatışmalar ortadan kaldırılamaz, sadece yeniden müzakereye açılabilir.⁷⁵ Gerçekçi olan ise siyaseti uzlaşmacı çoğulculuğa kurban etmeden ülke siyasetinin merkezinde çoğulculuk ve belirsizliğin yer aldığı modern demokratik siyasetin kurallarına ne ölçüde yaklaştırılacağı üzerine kafa yormaktır. Kısacası çözülmesi gereken çatışma ile çoğulculuk arasında birlikteliğin nasıl sağlanacağı meselesidir.⁷⁶

Diğer bir post-Kemalist paradigma olan sola sorulması gereken AK Parti iktidarı döneminde Türkiye’nin küresel neoliberal hegemonya ile kurduğu ilişkinin düzenle bütünleşmeye indirgenmesinin ne denli mümkün olduğudur. Öte yandan AK Parti döneminde toplumsal çevreyi oluşturan geniş muhafazakar dindar kitlelerin düzenle bütünleşerek nesneleştiği mi yoksa tam tersine siyasi bir özne haline mi geldikleri sorusunun da sorulması gereklidir.

İlk soruya odaklanacak olursak solun AK Parti’ye yönelik söylemi AK Parti’nin Gezi Parkı Şiddet Eylemleri döneminde küresel kapitalist merkez, İstanbul sermayesi ve FETÖ’yle –yani neoliberal hegemonyanın Türkiye’deki taşıyıcılarıyla– arasının açıldığı ve hegemonyasının sınırlı hale gerilediği şeklindedir. AK Parti ile neoliberal hegemonya arasındaki bu ayrışmanın nedenleri arasında AK Parti liderliğindeki Türkiye’nin Arap Baharı sürecindeki “başına buyruk” dış politikasının Batı’nın tepkisini çekmiş olması, AK Parti’nin İstanbul sermayesine kendi politikalarını –mesela faiz meselesi– dayatması, yine AK Parti’nin hegemonik blok içerisinde ne-

⁷⁴ Niccolo Machiavelli, *The Prince*, (Cambridge University Press, Cambridge: 1988).

⁷⁵ Flynn, *The Philosophy of Claude Lefort*, s. xxii.

⁷⁶ Chantal Mouffe, “Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism”, *Social Research*, Cilt: 66, Sayı: 3, (1999), s. 745-758.

oliberal uzantısı FETÖ'nün tasfiyesini başlatması dile getirilmektedir.⁷⁷ Peki, tüm bu gerekçeler AK Parti'nin Türkiye'yi neoliberal düzene dahil etmekten ziyade bu düzene yönelik karşı hegemonik bir güç oluşturmaya çalıştığı anlamına gelmez mi?

Öncelikle şu tespiti yapmalıyız: 1980'lerden itibaren Türkiye neoliberal hegemonyanın yörüngesine girse de Kemalizm, düzen içerisinde önemli noktaları tutmaya devam etmiştir.⁷⁸ Neoliberal hegemonyanın temsilcilerinin esasında 1980 sonrasında Kemalizm ile neoliberalizm arasında eşdeğerlik kurmaya çalışan neo-Kemalist aktörler olduğu unutulmamalıdır.⁷⁹ Solun Türkiye'de Kemalist hegemonyadan neoliberal hegemonyaya sert bir geçiş yaşandığına dair anlatısı bu açıdan sorunlu gözükmektedir. Yaklaşık 2010 yılına kadar devletçi-milliyetçi Kemalist aktörlerin düzen içerisindeki etkinliğinin boyutları halen olabildiğince geniş durumdaydı. AK Parti bu süreçte öncelikle devletçi-milliyetçi Kemalist hegemonyanın artıklarını temizlemeye ve onu geri itmeye girişmiştir. Neoliberal Batılı merkezler ve neo-Kemalist İstanbul sermayesiyle arasını iyi tutmanın gerekçesi bu noktada düğümlenmekteydi. Daha açık bir ifadeyle AK Parti ile neoliberalizm arasındaki yakınlaşma AK Parti'nin neoliberalizm sevdası ya da ideolojik yakınlıktan değil reelpolitik zorunluluklardan kaynaklanmaktaydı. Devletçi-milliyetçi Kemalist vesayeti geriletmek ve temizlemek için bir muhalefet siyaseti olan özgürlükçü ve antipolitik liberal demokrat siyaset benimsenmiştir. Dolayısıyla AK Parti yaklaşık 2010 yılına kadar devletçi-milliyetçi Kemalizm'i geriletme mücadelesi veren karşı hegemonik bir güç olarak hareket etmiştir.

⁷⁷ Akça, "AKP ve Çatırdayan Hegemonya".

⁷⁸ Örneğin 27 Nisan 2007'de Kemalist güçler ordu eliyle AK Parti iktidarına muhtıra verebiliyor ve bu muhtıra ancak dört yıl sonra TSK'nın sitesinden kaldırılıyordu. Bkz. "27 Nisan E-Muhturası TSK'nın İnternet Sitesinden Kaldırıldı", *Habertürk*, 29 Ağustos 2011.

⁷⁹ Neoliberalizm ile Kemalizm arasında özdeşlik kurma ve taşıyıcılığını yapma misyonu resmi ideolojinin "amiral gemisi" olarak nam salmış *Hürriyet* gazetesi tarafından yapılmaktadır.

Devletçi-milliyetçi Kemalizm'in düzenden tasfiyesi bu sefer AK Parti ile neoliberal ve Atlantikçi Kemalistleri karşı karşıya getirmiştir. Nasıl ki 2007'de Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde gerçekleşen Cumhuriyet mitingleri devletçi-milliyetçi Kemalistlerle AK Parti'nin karşı karşıya gelmesinin somutlaştığı nokta ise kentli orta sınıfların AK Parti'ye yönelik tepkisi olarak sunulan Gezi Parkı Şiddet Eylemleri de AK Parti ile neo-Kemalistlerin karşı karşıya gelişinin somutlaştığı noktaydı. AK Parti her iki süreçte de karşı hegemonik bir konumda yer almıştır. Bu, kabaca 2010'a kadar devletçi-milliyetçi Kemalizm'e, 2010 sonrasında ise neo-Kemalizm'e karşı olmak anlamına gelmektedir. AK Parti'nin bir hegemonya kurduğu ve Gezi'yle bunun gerileme sürecine girdiği tezi gerçeği yansıtmamaktadır. Maalesef sol siyaset kendisine fazladan değer atfettiği için Gezi Parkı Şiddet Eylemleri'ndeki çatışmanın tarafı olduğunu zannetmektedir. 2010 sonrası süreç neo-Kemalizm ile AK Parti'nin yollarının iyice ayrılması ve neo-Kemalizm'e yönelik AK Parti'nin ülke içinde karşı hegemonik ve uluslararası alanda ise otonomlaşıma ve bağımsızlık mücadelesi vermesidir. Neticede Türkiye'de 1980'lerden itibaren hegemonik bir durum olmaktan ziyade hegemonik toplumsal-siyasi projelerin çatıştığı bir organik kriz dönemi yaşanmaktadır.

İkinci soruya gelecek olursak sol siyaset Gezi Parkı Şiddet Eylemleri'ni kentli orta sınıfların AK Parti'ye ve onun temsil ettiği muhafazakar dindar toplumsal çevrenin hegemonik atağına karşı bir direniş olarak görmektedir.⁸⁰ O halde Gezi iki siyasi öznenin karşı karşıya gelmesi anlamını taşımaktadır. AK Parti muhafazakar dindar toplumsal çevreyi pasifize ederek neoliberal düzenle bütünleştirdiyse Gezi'de ayaklanan laik ve varıl kentli orta sınıfların direndiği siyasi "özne" kimdir?

⁸⁰ "Kürkçü: Gezi Direniş AKP Hegemonyasını Yıktı", Demokrat Haber, 12 Temmuz 2013.

Öyle gözükmektedir ki sol siyaset bu noktada da yanılmaktadır. AK Parti yeniden dağıtım mekanizmalarının kontrolünü eline geçirecek ve muhafazakar dindar çevreyi hegemonik bir proje etrafında organize ederek bu kesimleri siyasi bir özneye dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu amaca yönelik olarak muhafazakar toplumsal çevrenin yerleşik elitlere yani kentli orta sınıflara karşı ekonomik ve kültürel açıdan güçlendirilmesi gerekmektedir. AK Parti siyasetinin bel kemiğinde bu siyasi hedef yani muhafazakar toplumsal çevrenin siyasi bir özneye dönüştürülüp ülkenin temel kurucu unsuru haline getirilmesi vardır. AK Parti'nin kentli orta sınıflarla kurduğu ilişki muhafazakar dindar toplumsal çevreyi oraya entegre etmekten ziyade kentli orta sınıfları muhafazakar dindar öze katmak şeklindedir. Türkiye siyasetindeki güç dengelerini alt üst eden bu yeni özne oluşumu sürecinin kentli orta sınıflarda “nefret” duyguları yaratması ise anlaşılabilir bir durumdur.⁸¹

AK Parti'nin bu sosyolojik eşitleme hamlesi ülkede solun da savunduğu eşitlikçi ve demokratik düzenin “altyapısal” şartlarını oluşturmaktadır. Gerçekten de ekonomik ilişkileri de kapsayan reel toplumsal şartlarda bir eşitleme olmadığı sürece üst yapıyı oluşturan siyaset alanında bir eşitleme ve homojenleşmenin yani demokratik bir toplumsal düzenin ortaya çıkması söz konusu değildir.⁸² Ancak nedense sol siyaset ekonomik olarak sömürülen muhafazakar dindar toplumsal çevrelerin kentli orta sınıflarla eşitlemesinden, güçlenmesinden ve bir siyasi özneye dönüşmesinden rahatsızlık duymaktadır.⁸³ Belki de liberal demokratların iddia ettiği gibi

⁸¹ “Gezi: Küçük Burjuva Hoşnutsuzluğu”, Aljazeera Turk, 29 Mayıs 2014.

⁸² Hermann Heller, “Political Democracy and Social Homogeneity (1928)”, *Weimar: A Jurisprudence Crisis*, ed. Arthur J. Jacobson vd., (California University Press, Berkeley, L.A.: 2000), s. 256-265.

⁸³ Cihan Tuğal bu durumun patolojik bir örneğidir. AK Parti'nin ilk dönemleri için pasifize edilen ve nesne konumuna indirgenen “muhafazakar-dindar kitleler” argümanını kullanan yazar söz konusu kitlelerin tam tersi bir süreç yaşayarak özneleşmesiyle “İslamofaşizm” kavramına sarılmak zorunda kalmıştır. Bkz. Cihan Tuğal, “Turkey Coup Aftermath: Between Neo-Fascism and Bonapartism”, *Open Democracy*, 18 Temmuz 2016.

Türkiye’de kentli orta sınıflar ve sol siyaset için kurucu bir rol oynayan “İslamofobi” ezilen toplumsal kesimlerle sol siyasetin sahici bir ilişki kurmasını engellemektedir.⁸⁴ Dolayısıyla trajik bir şekilde üst yapısal bir unsur olan din-kültür meselesi solun tüm argümanlarını kurduğu altyapısal unsurlara galebe çalmaktadır. Kentli orta sınıflardan neşet eden sol siyaset laiklik takıntısının bir sonucu olarak kendi sınıfsal çıkarlarıyla solun idealleri arasında kalmakta ve devrimci ülküleri temel alındığında kötü bir sınav vermektedir.⁸⁵

ERDOĞAN’IN LİDERLİĞİ VE “YENİ TÜRKİYE”

Post-Kemalizm ne siyaset sonrası bir toplumsal düzene geçiş ne de neoliberal bir hegemonyanın yerleşiklik kazanmasına indirgenebilir. Yukarıda da değinildiği gibi siyaset sonrası bir toplumsal düzen ontolojik açıdan mümkün olmadığı için bu ideal peşinde koşmak bir fanteziden öteye gitmemektedir. Post-Kemalizm’in Kemalist hegemonyanın yerini neoliberal hegemonyaya bırakması anlamına geldiği iddiası ise sosyolojik gerçekleri ve aktörün faillliğini hiçe sayan yapısalcı determinist bir bakış açısına yaslanmaktadır. Her geçen gün ivme kazanan bu sosyolojik gerçekliğin 2010 sonrasında görmezden gelinemeyecek noktaya ulaşması bu iddiayı gündeme getiren yazarçizerleri “İslamofaşizm” tezine dümen kırmak zorunda bırakmıştır.⁸⁶ Peki, Türkiye siyasetini derinden etkileyen bu sosyolojik gerçeklik nedir? Ve bu sosyolojik gerçeklik post-Kemalizm ile nasıl bir ilişkiye sahiptir?

Türkiye siyasetini derinden etkileyen bu sosyolojik gerçeklik muhafazakar dindar toplumsal çevrenin ülke siyasetine yeni bir siyasi özne olarak giriş yapmasıdır. Yukarıda da tartışıldığı gibi bu yeni

⁸⁴ Bu İslamofobik yaklaşımın tipik bir örneği için bkz. Güven Gürkan Öztan, “Tüm Seküler Güçler Birleşmeli”, *Birgün*, 26 Haziran 2017.

⁸⁵ Fatih Yaşlı, “‘Millletin Değerleriyle’ Neden Kavga Etmeliyiz?”, *Birgün*, 10 Ekim 2017.

⁸⁶ Tayfun Atay, “İslamofobi, İslamofaşizm ve AKP”, *Radikal*, 9 Ocak 2015.

durum liberal demokratlar tarafından siyaset sonrası bir paradigma çerçevesinde yönlendirilmeye ve şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu minvalde İslam ile küresel hegemonyanın anahtar değerleri arasında özdeşlikler kurularak İslam hegemonize edilmeye çalışılmış ve “ılımlı İslam”,⁸⁷ “liberal İslam”,⁸⁸ “Türk İslamı”,⁸⁹ “demokratik İslam”,⁹⁰ “sivil İslam”⁹¹ ve “laik İslam”⁹² gibi zaman zaman oksimoron seviyesine ulaşacak tabirler devreye sokulmuştur. Ancak zamanla bu yönlendirme çabasının başarısız olduğu ve tutmadığı aşikar hale gelmiş ve bunun yol açtığı hayal kırıklığı ve kızgınlığın ağır basmasıyla bu durum “AK Parti bu sefer de irrasyonelleşme sürecine girdi” teziyle bastırılmak ve ehlileştirilmek istenmiştir.⁹³

Sol siyaset ise bu sosyolojik gerçekliği önceleri önemsememiştir. Muhafazakar dindar toplumsal çevrenin ortaya koyduğu bu sosyolojik gerçeklik seküler bir bakış açısından ele alındığından dolayı geniş halk kitleleri pasif bir yığın olarak görülüp nesneleştirilmeye çalışılmıştır. Buna göre Türkiye, AK Parti iktidarıyla birlikte küresel yapılara karşı bir mukavemet göstermeden kolayca adapte olan edilgen bir siyasi varoluşa sahiptir.⁹⁴ AK Parti’nin küresel hegemonik yapılarla ilişkisinin tek taraflı belirlenim ilişkisi olmadığına ortaya çıktığı 2010 sonrasında ise hem parti hem de yaslandığı sosyolojik

⁸⁷ Murat Yetkin, “Gülen ve ‘İlimli İslam’ İddiasının Sonu”, *Hürriyet*, 1 Ağustos 2016.

⁸⁸ Mustafa Akyol, “Turkey’s Liberal İslam and How It Came to Be”, *Turkish Policy Quarterly*, Cilt: 7, Sayı: 1, (2008), s. 77-87.

⁸⁹ Bülent Aras ve Ömer Çaha, “Fethullah Gulen and His Liberal ‘Turkish İslam’ Movement”, *MERIA*, Cilt: 4, Sayı: 4, (2000).

⁹⁰ R. İhsan Eliaçık, *Demokratik Özgürlükçü İslam*, (Tekin Yayınevi, İstanbul: 2014).

⁹¹ Ruşen Çakır, “‘Sivil İslam’ın İntiharı”, *Habertürk*, 7 Ocak 2015.

⁹² “Şahin Alpay: İslam Laikleşebilir mi?”, T24, 7 Nisan 2016.

⁹³ AK Parti’nin iktidarına temel aldığı çoğunluk ve bunun siyasi ifadesi olan “milli irade”ye yönelik keskin bir liberal demokrat alerji söz konusuydu. Bkz. Şahin Alpay, “Demokrasi Yalnızca ‘Milli İrade’ Değildir”, *Zaman*, 22 Mart 2013.

⁹⁴ Faruk Yalvaç, “Strategic Depth or Hegemonic Depth? A Critical Realist Analysis of Turkey’s Position in the World System”, *International Relations*, Cilt: 26, Sayı: 2, (2012), s. 165-180.

yapı kriminalize edilmek istenmiştir. Bu, post-Kemalist sol ideolojinin kriz anını teşkil etmiş ve bir söylem değişikliği gerektirmiştir. Bir zamanlar pasif ve edilgen bir yığın olarak görülen muhafazakar dindar sosyoloji bu sefer de “karanlık” ve “baskıcı” bir özne ve tehdit unsuru şeklinde kodlanmaya başlanmıştır.⁹⁵ Bunun yanında AK Parti iktidarının küresel merkezlere karşı mukavemeti sol söylemin bütünlüğünü zorlamıştır. Bunun üzerine iktidarın otonomi siyasetinin “samimi” olmadığı dile getirilerek söylemsel krizin üstü örtülmeye çalışılmıştır.⁹⁶

Post-Kemalizm liberal demokrat siyasetin çatışmasız ve bireylere parçalanmış toplum fantezisi ve solun İslamofobik körlüklerinin ötesinde toplumsal çevredeki muhafazakar dindar “çocukluk”tan yeni bir “birliğin” yani yeni bir siyasi öznenin oluşumu ve devletin demokratik temelde yeniden inşası sürecini kapsamaktadır. Oluşum sürecindeki bu yeni devlet alışlagelmiş Batı merkezci Kemalist ve neoliberal düşünce yapısı, eylem biçimleri ve kurumlarından farklılaşma mücadelesi vermektedir. Gerçekten de yeni devlete bir zemin teşkil etmesi sebebiyle AK Parti on beş yıllık iktidarı boyunca bu iki hegemonik ideolojinin oluşturduğu oligarşik kurumsal ve düşünsel yapıları zayıflatarak yani vesayeti söküp atarak uygun şartları hazırlamanın peşinde olmuştur.

Yeni Türkiye olarak adlandırılan devletin yeniden inşa sürecinin üç boyutundan bahsedebiliriz: İlk olarak nasıl ki 1920-1930’larda Kemalist devlet monarşinin yerine oligarşik bir rejim⁹⁷ tesis edilerek kurulduysa AK Parti de oligarşinin yerine demokratik bir sistem ortaya koyarak yeni bir devlet kurma arayışı içerisinde. Oligarşi seçkin bir azınlığın “yöneten” konumunda bulunduğu, çoğunluk-taki azınlığın ise “yönetilen” pozisyonunda yer aldığı bir rejimdir.

⁹⁵ Güven Gürkan Öztan, “Laiklik Demekten Korkmayın”, *Birgün*, 11 Eylül 2017.

⁹⁶ Aydın Engin, “Ne Antiemperyalizmi Bel!..”, *Cumhuriyet*, 11 Ekim 2017; Fatih Yaşlı, “ABD ‘Gel’ Dese Koşulacaktır ama Denmemiştir”, *Birgün*, 11 Ekim 2017.

⁹⁷ Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası*, (Özgür Üniversite, İstanbul: 2012).

Oligarşide yöneten ile yönetilen ayrımı açık ve adil seçimlerle değil maddi zenginlik ve belli ideolojik-kültürel özellikleri taşımak gibi seçkin niteliklere sahip olup olmama üzerinden yapılmaktadır.⁹⁸ Kemalist Türkiye’de bu ayrım laik milliyetçi resmi ideoloji vasıtasıyla düzenlenmiştir.⁹⁹

Laik milliyetçi niteliklerin belirlediği azınlık yönetimine dayanan devlet yapısı uzunca bir süre varlığını devam ettirmiştir. Tek parti döneminde devletin mutlak bir şekilde toplumsal çevreye kapatıldığı yani ayrımın doğrudan gerçekleştiği gözlemlenirken çok partili dönemde devletin belli bürokratik mekanizmalarla toplumun nüfuzundan korunduğu yani ayrımın dolaylı yollarla yapıldığı görülmektedir. Toplumun nüfuzunun sınırlandırılmadığı noktada ise açıktan zora başvurulduğu, 1960, 1971, 1980, 1997 ve 2007’de askeri muhtıra ve darbelerin gerçekleştiği vakıadır. Dolayısıyla devletin topluma ulaşacağı yegane kanal olan siyaset kurumu tek parti dönemindeki gibi ya tamamıyla üzeri kapanarak devre dışı bırakılmış ya da çok partili dönemdeki gibi serbest hale getirilmesiyle birlikte çeşitli bürokratik mekanizmalarla alanı daraltılmış ve de işlevsizleştirilmiştir.¹⁰⁰

2002’de iktidara gelen AK Parti üç adımda ülkenin yönetim yapısını demokratik bir rejime doğru yönlendirmiştir. Bu adımlar devlet ile toplum arasındaki bağı kuran siyaset kurumunun demokratik bir rejimde görülecek işlevselliğe kavuşturulmasını kapsamaktadır. Bu minvalde ilk olarak AK Parti, iktidarının erken dönemlerinde siyaset kurumunu sınırlandıran ve işlevsizleştiren askeri ve sivil vesayet kurumlarını ve uygulamalarını peyderpey geriletmiş ve

⁹⁸ Plato, *The Republic*, (Cambridge University Press, Cambridge: 2000).

⁹⁹ Çevre-merkez ayrışması tezi tam da oligarşik devlet yapısını irdelemektedir. Laiklik devlet ile toplum arasındaki ayrışmayı belirleyen yegane unsurdur. Bkz. Şerif Mardin, “Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?”, *Daedalus*, Cilt: 102, Sayı: 1, (1973), s. 169-190.

¹⁰⁰ Ali Aslan, “Türkiye İçin Başkanlık Sistemi”, *SETA Analiz*, Sayı: 122, (Nisan 2015), s. 26-27.

kaldırmıştır. İkinci olarak ise siyaset kurumunu topluma çok daha fazla açmak adına devletin zirvesini belirleme yetkisini doğrudan halka vermiştir. Ekim 2007'de cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine dair Anayasa değişikliği ve Ağustos 2014'te bu değişiklik uyarınca cumhurbaşkanının ilk defa halk tarafından doğrudan seçilmesi bunu somutlaştırmıştır. Son olarak toplumu siyaset üzerinde tamamıyla belirleyici hale getirmek ve siyaset dışı aktörlerin etkisini azaltmak adına 16 Nisan 2017'de düzenlenen halk oylamasıyla hükümet sistemi değişikliği gerçekleştirilmiştir.¹⁰¹ Böylece demokratik siyasetin zemini inşa edilerek siyaset kurumu tamamıyla topluma açık duruma getirilmiştir.

İkinci olarak nasıl ki oligarşik Kemalist rejim belli bir sosyoloji ve siyasi özneye dayanıyorsa –ki bu askeri ve sivil bürokrasi ile kentli orta sınıftır– demokratik rejim de toplumda sayısal çoğunluğu oluşturan muhafazakar dindar sosyolojiye yaslanmaktadır. Kemalist oligarşiye karşı en başından itibaren demokratik bir mukavemet gözlemek mümkündür. Tek parti döneminde TCF ve SCF'nin, çok partili dönemde DP, ANAP ve Milli Görüş partilerinin üç aşağı beş yukarı ortak hedefi taşırayı organize edip bir siyasi özne yaratarak oligarşik merkeze meydan okumak ve dönüştürmek olmuştur. Lakin partilerin kendi organizasyonel yapı ve ideolojilerinden toplumsal çevrenin ekonomik gelişmişlik ve eğitim düzeyi gibi gerekli reel şartlara sahip olmaması ve uluslararası konjonktürün kısıtlayıcı etkilerinden kaynaklanan sorunlar nedeniyle muhafazakar dindar toplumsal çevre etkin bir siyasi özneye dönüştürülemedi.

Ancak bu durum 2002'den sonra değişmiştir. Çevre partilerinin demokrasi mücadelesinden doğru dersler çıkararak AK Parti daha pragmatist, esnek ve gerçekçi bir siyaset tarzı geliştirerek muhafazakar dindar toplumsal çevreyi bir siyasi özneye dönüştürmeyi başarmıştır. Bunda hem AK Parti hem toplumsal çevre hem de uluslararası faktörlerin payı vardır. AK Parti tarafında partinin

¹⁰¹ Ali Aslan, "16 Nisan'da Neyi Oylayacağız?", *Star Açık Görüş*, 8 Nisan 2017.

üst düzey organizasyonel kapasitesi, toplumsal çevrenin neredeyse tamamını kuşatıcı ve ortak bir hedefe yönlendirmeye yetkin ideolojisi ve Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliği gibi etkenler sayılabilir. Toplumsal çevre tarafında ise ekonomik gelişmişlik, şehirlileşme ve eğitim düzeyindeki reel artışların yanı sıra sınıfsal açıdan psikolojik denkleşmenin sağlanmasından bahsedilebilir. Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde oluşan yapısal boşluğun sağladığı manevra alanlarının varlığı ve Kemalizm'in de temelini teşkil eden merkezîyetçi-ataerkil modernite tasavvurunun gayrimeşru hale gelmesi kolaylaştırıcı uluslararası şartlar arasında sayılabilir.

Son olarak nasıl ki oligarşik devletin kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk idiyse demokratik devletin kurucu lideri de Recep Tayyip Erdoğan'dır. Bu liderlerin önemi "Devletin başlangıç noktası nedir?" sorusu bağlamında anlaşılabilir: Modern dönemde bu soruya verilen iki rakip cevap bulunmaktadır. Bunlardan biri devleti "bir kişi"nin kurduğunu ileri süren lider teorisi,¹⁰² diğeri ise devletin "herkes" tarafından inşa edildiğini savunan toplum sözleşmesi teorisidir.¹⁰³ Türkiye söz konusu olduğunda lider teorisi daha uygulanabilir gözükmektedir.

Lider teorisine göre siyasetin iki momenti vardır: siyaset öncesi ve siyasi yönetim. Siyaset öncesi momentte kurumsal düzenin çöküşü ve yönetimin şahsileşmesi söz konusudur. Siyasi yönetim momenti ise yöneten ile yönetilen arasındaki ayrımın kalktığı yani insanların kendi kendilerini yönettikleri durumu ifade etmektedir. Her devlet siyaset öncesi evreden geçerek siyasi yönetime ulaşır. Yani her devletin bir kökeni vardır ve bu köken bir kişi ya da lider grubuna dayanır. Bununla birlikte her devlet siya-

¹⁰² Bkz. Machiavelli, *The Prince*; Max Weber, *Economy and Society*, (University of California Press, California, L. A.: 1978).

¹⁰³ Bkz. Thomas Hobbes, *Leviathan*, (Cambridge University Press, Cambridge: 1996); John Locke, *Two Treatises of Government*, (Cambridge University Press, Cambridge: 1988); Jean-Jacques Rousseau, *The Social Contract and Other Political Writings*, (Cambridge University Press, Cambridge: 1997).

si yönetim momentinden zamanla siyaset öncesi duruma doğru gerileme yaşayabilir. Burada ya devletin dağılması ya da bir lider öncülüğünde devletin yeniden kurulması gerçekleşir. Bu, her devletin birden fazla kere kurulabileceği anlamına gelir. Devlet ancak inşa edildikten sonra tekrardan siyasi bir yönetim evresine geçebilir. Şahsi bir yönetimden kurumsal bir idareye geçiş ancak kurumların yapılandırılmasından sonra gerçekleşebilir. Siyasetin bu iki momenti sürekli bizimledir ve her iki moment de ideal bir durumu teşkil etmektedir.¹⁰⁴

Devleti kuran lider yalnız olmak zorundadır. Liderin yalnızlığı fiziksel olmaktan ziyade –ki lider toplumla hep iç içedir– düşünsel bir boyuttur. Buna göre lider geleneksel olmayan ve alışılmamış düşünce kalıplarıyla düşünmek ve eylemek zorundadır. Öyleyse devlet inşasının birinci momentini eski siyasi ve düşünsel formlardan mutlak bir kopuş oluşturmaktadır. Devlet inşasının ikinci momentini ise liderin iktidarını çokluğa yani halka aktarmasıdır. Bunun açılımı lider merkezli bir yönetim yapısının yerini kurumsallaşmış ve genelleşmiş bir yönetim yapısına bırakmasıdır.¹⁰⁵ Bu evrede yapılması gereken yeni düşünce yapısı, eylem biçimleri ve kurumların ortaya konmasıdır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün devlet inşasının ilk momentini başarıyla sağladığını söyleyebiliriz. Osmanlı siyasi düzeninin çöktüğü bir ortamda tüm iktidarı elinde toplayarak şahsi bir yönetim ortaya koyan Atatürk Osmanlı-İslam siyasi ve düşünsel formlarından mutlak bir kopuşun sağlanması ve yeni politik biçimlerin ortaya konması konusunda önemli ölçüde başarılı olarak yeni bir devletin inşasını gerçekleştirmiştir. Ancak bir cumhuriyet olarak kurulan bu devlet siyasi yönetim momentine bir türlü tam anlamıyla geçeme-

¹⁰⁴ Louis Althusser, Machiavelli and Us, (Verso, Londra: 1999), s. 115-130. Siyaset öncesi ve siyasi moment ayrımı için ayrıca bkz. Aristotle, *The Politics and the Constitutions of Athens*, (Cambridge University Press, Cambridge: 1996).

¹⁰⁵ Althusser, "Machiavelli's Solitude", s. 115-130.

miştir. Oligarşik bir düzen inşa edilmiş, yöneten-yönetilen ayrımı ortadan kaldırılamamıştır. İktidar halka aktarılmamış ve bürokratik elitin elinde kalmıştır.¹⁰⁶ Bunun sonucunda ülkede iktidar mücadelesi oligarşi ile demokrasi güçleri arasında süren bir çekişme tarafından belirlenmiştir.¹⁰⁷ Demokratik aktörler devleti ikinci momente geçmeye zorlarken oligarşi devleti birinci momentte tutma çabası göstermiştir. Gerçekten de iktidarını yönetimin şahsileşmiş bir formda kalmasına borçlu olan Kemalist oligarşi için Atatürk sembolünün hayati bir önem arz etmesi boşuna değildir. Bir sembol olarak Atatürk, Kemalist elitin elinde siyasi yönetim momentine geçişi donduran yegane araçtır.

Bir siyasi olgu ve aktör olarak Recep Tayyip Erdoğan oligarşik yapıların toplumsal çevreden gelen demokratikleşme tazyikiyle çatırdağı ve çökmeye yüz tuttuğu bir dönemde, siyasetin ilk momentine denk gelecek bir ortamda ortaya çıkmıştır. Bu süreçte kritik bir siyasi figür haline gelen Erdoğan muhafazakar dindar toplumsal çevrenin siyasi bir özneye dönüşmesine ve çöküş sürecine girmiş oligarşik yapıların yerine demokratik kurumların –bunların en önemlisi Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemidir– tesis edilmesine liderlik yapmıştır. On beş yıllık AK Parti iktidarı ve Erdoğan’ın liderliği gücün millete verilmesi yani devletin demokratik rejim esasına göre yeniden inşası bağlamında değerlendirilebilir. 2019 seçimlerine gidilen noktada Türkiye, siyasetin ilk momentinden ikinci momentine doğru radikal bir dönüşümün yaşandığı bir süreçten geçmektedir. Post-Kemalist Türkiye’de “yeni Türkiye”nin tam anlamıyla ortaya çıkışı yeni kurumların işlevsellik kazanacağı ve iktidarın siyasileşeceği 2019 seçimlerinden sonra olacaktır.

¹⁰⁶ Devletin kuruluş aşamasından sonra Mustafa Kemal Atatürk (lider) ile bürokratik oligarşi (çokluk) arasında ciddi bir iktidar mücadelesi yaşanmıştır. Bkz. Osman Faruk Loğoğlu, *İsmet İnönü and the Modernization of Turkey*, (Doktora tezi, Princeton University, 1970).

¹⁰⁷ Ali Aslan, “Demokrasinin Serüveni, Parlamenter Sistemin Krizi”, *Star Açık Görüş*, 24 Ocak 2015.

SONUÇ

AK Parti'nin on beş yıllık iktidarı boyunca muhafazakar toplumsal çevrenin siyasi bir özneye dönüşmesi, demokratik bir rejimin tesisine yönelik atılan kurumsallaşma adımları ve özellikle Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle getirilen değişiklik Kemalizm'in geri dönüşünü imkansızlaştırmaktadır. Kemalizm'in –serbest siyasi mücadele şartları ülke siyasetine hakim olduğu sürece– yeniden devleti ya da devletle birlikte tüm toplumu temsil etme gücü bulunmamaktadır. Kemalizm'i tekrardan devletin kontrolünü elinde tutarak hegemonik bir güce dönüştürecek ve bir iktidar alternatifi haline getirecek toplumsal şartlar ortadan kalkmış durumdadır. Ancak mevcut ülke manzarasına bakıldığında Kemalizm bir hegemonik toplumsal proje olarak siyasette varlığını devam ettirecektir. Bağımsızlıkçı ve özgürlükçü formlarıyla Kemalizm ülkede laiklik üzerinden siyaset yapan aktörlerin referans noktası olmayı sürdürecektir.¹⁰⁸

Ülkede demokratik rejimin tesis edilmesiyle daha da önemli hale gelen soru post-Kemalist dönemde Türkiye'de toplumun birlikteliğinin nasıl sağlanacağı meselesidir. Devletin topluma açıldığı, devlet ile toplumun iç içe geçtiği “total devlet” şartlarında bu konuda önümüzde iki seçenek bulunmaktadır.¹⁰⁹ Öncelikle bir ideolojinin tüm toplumu hegemonize ederek bir kimlik altında toplaması ve bu kimlik zemini üzerinde farklılık ve çoğulluğun yaşanması durumundan bahsedilebilir. AK Parti'nin yerli ve milli siyaset hamlesi buna yönelik bir adım olarak görülebilir. Ancak yukarıda tartışıldığı gibi yerli ve milli siyaset tüm toplumun zemini olma noktasında günümüzde halen sınırlı bir etkiye sahiptir.

Diğeri ise toplumsal çoğulculuğun siyasi mücadelenin kuralları konusunda bir uzlaşmaya varılmasıyla tesis edilmesidir. Türkiye siyasetinde demokratik mekanizmalar üzerinde belli ölçüde bir uzlaşının

¹⁰⁸ Ali Aslan, “CHP Cumhurbaşkanlığı Sistemi'ne Neden Karşı”, *Star Açık Görüş*, 4 Mart 2017.

¹⁰⁹ Carl Schmitt, “State Ethics and the Pluralist State”, *Weimar: A Jurisprudence Crisis*, ed. Arthur J. Jacobson vd., (California University Press, Berkeley, L.A.: 2000), s. 300-312.

olduğu ve bu mekanizmaların işlediğini görmekle birlikte söz konusu kuralların etrafından dolanmaya çalışan siyaset dışı arayışların hala etkin bir şekilde sürdüğünü de kabul etmek gerekir. AK Parti iktidarının başladığı Kasım 2002'den itibaren kesintisiz varlığını sürdüren, 2010'dan sonra ise artan bir şekilde kendisini hissettiren böyle bir eğilimin varlığından söz edilebilir. Bu baskıya sadece FETÖ gibi terör örgütleri değil ana muhalefet partisi CHP ve TBMM'nin üçüncü büyük partisi konumundaki HDP de katkı sunmaktadır.¹¹⁰ Öyle ki gelinen noktada AK Parti hükümeti siyaset kurumunu korumak adına OHAL ilan etmek zorunda kalmıştır.

Bu iki seçeneğin alternatifi ise toplumsal çoğulluğun aşırı kutuplaşma noktasına varması ve bunun da şiddete evrilerek siyaseti işlevsiz hale getirmesidir.¹¹¹ Muhalefetin bazı kesimlerinin bu ihtimali hesaba kattığını reddetmek mümkün değildir.¹¹² 2019 Cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimlerine gidilirken demokratik rejimin tesis edilmesinde büyük bir kırılma anını oluşturacak Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin yerleşiklik kazanmasını engellemek adına böylesi arayışların masada bulunması ülke siyaseti açısından talihsiz bir durumdur.

Türkiye siyasetine bu üç seçenekten hangisinin ağırlığını koyacağını önümüzdeki dönemde hep birlikte göreceğiz. Mevcut siyasi şartlar ve ülkedeki gidişat göz önüne alındığında yakın ve orta vadede ikinci seçeneğin yani siyasi mücadelenin şartları üzerinde uzlaşının daha yakın bir ihtimal olduğunu söylemek gerekir. Siyaset dışı arayışlar devam etmekle birlikte demokratik mekanizmaların konsolide olmasıyla bu müdahalelerin giderek azalacağını öngörebiliriz. Antidemokratik arayışların azalması ülkede oligarşiden demokratik rejime geçişin başarılı olduğunun önemli göstergelerinden birini teşkil edecektir.

¹¹⁰ Ali Aslan, "CHP'nin Tüm Hesabı Rejim Krizi Üstüne", *Star*, 13 Mart 2016.

¹¹¹ Kapmaz, "Kutuplaşma Fay Hatlarını Harekete Geçirir mi?"

¹¹² "Selin Sayek Böke 'Adalet Yürüyüşü'nde: Sokak Haktır", *T24*, 15 Haziran 2017.